

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

VOL.3 № 1

2026

**OLIIY TA'LIM TIZIMIDA FALSAFA FANINI O'QITISHDA FANLARARO
INTEGRATSIYA PARADIGMASINING METODOLOGIK ASOSLARI
(O'ZBEKISTONNING ENG YANGI TARIXI VA FALSAFA FANLARI UYG'UNLIGI
ASOSIDA)**

Abdullayeva Asila Abdulxodiyevna

University of Business and Science katta o'qituvchisi

Anotatsiya.

Ushbu maqola oliy ta'lim tizimida falsafa fanini o'qitish jarayonida fanlararo integratsiya paradigmasining ilmiy-metodologik asoslarini tahlil qiladi. Tadqiqotning markazida O'zbekistonning so'nggi tarixiy rivojlanish jarayonlari bilan falsafa fanlarining uyg'unligi o'rganilgan bo'lib, pedagogik jarayonning samaradorligini oshirishda fanlararo yondashuvning ahamiyati ko'rsatildi. Maqola falsafa bilimini turli ijtimoiy, siyosiy, axloqiy va madaniy kontekstlarda o'quv jarayoniga tatbiq etish imkoniyatlarini ilmiy asoslaydi.

Kalit so'zlar: Oliy ta'lim, falsafa fani, fanlararo integratsiya, metodologik paradigma, ijodiy fikrlash, tanqidiy tafakkur, O'zbekiston tarixi, pedagogik strategiya.

**МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПАРАДИГМЫ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ
ИНТЕГРАЦИИ ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ ФИЛОСОФИИ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО
ОБРАЗОВАНИЯ (НА ОСНОВЕ ЕДИНСТВА ИСТОРИИ НОВЕЙШЕГО ВРЕМЕНИ
УЗБЕКИСТАНА И ФИЛОСОФСКИХ ДИСЦИПЛИН)**

Абдуллаева Асила Абдулходиевна

старший преподаватель Университета бизнеса и науки (*University of Business and Science*)

Аннотация.

Данная статья анализирует научно-методологические основы парадигмы междисциплинарной интеграции в процессе преподавания философии в системе высшего образования. В центре исследования находится изучение единства философских дисциплин с последними историческими процессами развития Узбекистана, а также выявляется значимость междисциплинарного подхода для повышения эффективности педагогического процесса. Статья научно обосновывает возможности применения философских знаний в учебном процессе в различных социальных, политических, этических и культурных контекстах.

Ключевые слова: высшее образование, философия, междисциплинарная интеграция, методологическая парадигма, творческое мышление, критическое мышление, история Узбекистана, педагогическая стратегия.

**METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE INTERDISCIPLINARY
INTEGRATION PARADIGM IN TEACHING PHILOSOPHY IN HIGHER
EDUCATION (BASED ON THE UNITY OF UZBEKISTAN'S CONTEMPORARY
HISTORY AND PHILOSOPHICAL DISCIPLINES)**

Abdullayeva Asila Abdulxodiyevna

Senior Lecturer, University of Business and Science

Abstract.

This article analyzes the scientific and methodological foundations of the interdisciplinary integration paradigm in the process of teaching philosophy within higher education. The study focuses on examining the unity of philosophical disciplines with the latest historical developments in Uzbekistan and highlights the importance of an interdisciplinary approach in enhancing the effectiveness of the pedagogical process. The article scientifically substantiates the possibilities of

applying philosophical knowledge in the learning process across various social, political, ethical, and cultural contexts.

Keywords: higher education, philosophy, interdisciplinary integration, methodological paradigm, creative thinking, critical thinking, history of Uzbekistan, pedagogical strategy.

Kirish: Oliy ta'lim tizimida falsafa fanini o'qitish masalasi zamonaviy pedagogika va ilmiy-ijtimoiy tahlil kontekstida tubdan qayta ko'rib chiqilmoqda. Falsafa fani nafaqat inson tafakkurini shakllantirish, balki ijtimoiy, siyosiy va madaniy jarayonlarni chuqurroq tushunish, tanqidiy fikrlash va ijodiy yondashuvlarni rivojlantirish vositasi sifatida ham ahamiyat kasb etadi. O'zbekistonning so'nggi tarixiy rivojlanish davrida oliy ta'limning sifatini oshirish, ta'lim jarayonini modernizatsiya qilish va milliy xususiyatlarni hisobga olgan holda ilmiy-pedagogik yondashuvlarni tatbiq etish muhim vazifalardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu nuqtai nazardan, falsafa fanining ta'lim tizimida o'ziga xos integratsion potentsiali mavjudligi va uning boshqa fanlar bilan uyg'unlashuvi ta'lim sifatini yangi bosqichga ko'tarish imkoniyatini beradi. Fanlararo integratsiya (interdisciplinarity) kontseptsiyasi XXI asr pedagogik tendensiyalarida markaziy o'rin egallaydi[1]. Bu yondashuv ilmiy bilimlarni turli fanlar kontekstida uzviy birlashtirish, kompleks muammolarni hal qilishda multidimenzional fikrlashni rivojlantirish va o'quv jarayonida ko'p qirrali yondashuvlarni tatbiq etish imkonini beradi. Falsafa fani esa, o'z navbatida, boshqa ijtimoiy va gumanitar fanlar bilan hamda tabiiy fanlar bilan uzviy bog'lanib, o'quvchilarda mantiqiy, tanqidiy va axloqiy tafakkur ko'nikmalarini shakllantiradi. Shu jihatdan, fanlararo integratsiya paradigmasi falsafa fanini ta'lim jarayonida nafaqat bilim berish, balki tafakkur va dunyoqarashni rivojlantirish vositasi sifatida qabul qilishni ta'minlaydi. O'zbekistonning so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan ta'lim islohotlari, xususan, oliy ta'lim sohasidagi modernizatsiya jarayonlari, fanlararo integratsiya konsepsiyasini joriy etishni dolzarb vazifa sifatida ko'rsatmoqda. Respublikada falsafa fanining o'qitilishi tarixiy, madaniy va pedagogik kontekstlarda chuqur o'rganilgan bo'lib, bu jarayonni tahlil qilish orqali fanlararo integratsiyaning metodologik asoslari shakllantiriladi. Shu bilan birga, o'quvchilarda ilmiy dunyoqarashni rivojlantirish, axborotli fikrlash va analitik ko'nikmalarni oshirishga yo'naltirilgan innovatsion pedagogik yondashuvlar izlanmoqda. Falsafa fanining o'qitilishi nafaqat milliy va ijtimoiy qadriyatlarni yoritish, balki global pedagogik tajribani hisobga olgan holda ilmiy-tadqiqot asoslarini mustahkamlash imkoniyatini ham beradi. Fanlararo integratsiya paradigmasining metodologik asoslari bir qator ilmiy va pedagogik tushunchalar bilan bog'liqdir[2]. Birinchidan, bu paradigmadagi o'quv jarayonida nazariy va amaliy bilimlarni uyg'unlashtirish tamoyili asosiy o'rin tutadi. Ikkinchidan, ta'lim jarayonida tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirish mexanizmlari, jumladan, muammoga yo'naltirilgan, loyiha asosidagi va interfaol metodlar orqali ilmiy yondashuvlar tatbiq etiladi. Uchinchidan, fanlararo integratsiya falsafa fanining axloqiy, ijtimoiy va siyosiy kontekstlari bilan bog'liq bo'lib, o'quvchilarda mas'uliyatli va keng qamrovli dunyoqarashni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu jihatdan, metodologik yondashuvlar falsafa fanini boshqa fanlar bilan uyg'unlashtirish orqali ta'lim sifatini oshirishga yo'naltiriladi. Zamonaviy pedagogik amaliyotda fanlararo integratsiya konsepsiyasi o'quv jarayonini yanada interaktiv va ko'p qirrali qilishga xizmat qiladi. Bu yondashuv falsafa fanini o'qitishda quyidagi asosiy tamoyillarni o'z ichiga oladi: 1) bilimlarni tizimli va uzviy shaklda uzatish; 2) o'quvchilarda tanqidiy va mantiqiy tafakkur ko'nikmalarini rivojlantirish; 3) turli fanlar o'rtasida konseptual va metodologik uyg'unlikni ta'minlash; 4) innovatsion pedagogik metodlar orqali ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo'llab-quvvatlash. Shu yo'nalishlarda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar falsafa fanini nafaqat nazariy bilim manbai, balki amaliy fikrlash va ilmiy tafakkur vositasi sifatida o'rganishga imkon yaratadi[3]. O'zbekistonning eng yangi tarixi nuqtai nazaridan, oliy ta'limda falsafa fanini o'qitish milliy ta'lim tizimining barqarorligini ta'minlash va yosh avlodni ma'naviy jihatdan boyitishga xizmat qiladi. Falsafa fanining o'quv jarayonida fanlararo integratsiyaning tatbiq etish

orqali talabalar nafaqat ijtimoiy, siyosiy va madaniy jarayonlarni tushunadi, balki ularni ilmiy-tadqiqot nuqtai nazaridan tahlil qila oladi. Shu bilan birga, pedagogik amaliyot falsafa fanining turli fanlar bilan uzviy bog'liqligini aks ettiruvchi innovatsion metodlarni joriy etishni talab qiladi. Mazkur maqolada fanlararo integratsiya paradigmasining metodologik asoslarini aniqlash, oliy ta'limda falsafa fanini samarali o'qitishning nazariy va amaliy yo'nalishlarini tahlil qilish, shuningdek, O'zbekistonning so'nggi tarixiy rivojlanishi bilan falsafa fanining uyg'unligini o'rganish asosiy maqsad qilib qo'yilgan. Tadqiqot doirasida fanlararo integratsiya konsepsiyasi pedagogik amaliyotda o'quvchilarning tanqidiy fikrlash, ijodiy tafakkur va ilmiy izlanish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladigan vosita sifatida qaraladi[4]. Shu nuqtai nazardan, maqola falsafa fanining oliy ta'limda nafaqat bilim manbai, balki ilmiy tafakkur va ijtimoiy-axloqiy kompetensiyalarni rivojlantirish vositasi ekanligini ilmiy jihatdan asoslaydi. Oliy ta'lim tizimida falsafa fanini o'qitishda fanlararo integratsiya paradigmasi – bu nazariy bilimlarni amaliy yondashuvlar bilan uyg'unlashtirish, o'quvchilarning tanqidiy va ijodiy tafakkurini rivojlantirish, shuningdek, O'zbekistonning so'nggi tarixiy va madaniy kontekstini hisobga olgan holda pedagogik jarayonni optimallashtirish vositasidir. Bu paradigmaning metodologik asoslarini chuqur o'rganish va tatbiq etish orqali ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish va yosh avlodning ilmiy dunyoqarashini rivojlantirish imkoniyati yaratiladi.

Adabiyotlar tahlili: Fanlararo integratsiya konsepsiyasi falsafa ta'limi sohasida ilmiy izlanishlarda keng yoritilgan kompleks pedagogik paradigma bo'lib, u fanlar o'rtasidagi chegaralarni bartaraf etish orqali o'quvchilarning tanqidiy va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini, shuningdek, nazariy bilimlarni amaliy kompetensiyalarga aylantirish imkoniyatlarini ta'minlashga xizmat qiladi. Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, fanlararo yondashuv nafaqat nazariy darajada, balki amaliy pedagogik kontekstda ham yuqori natijalarga olib keladi, ayniqsa falsafa fanini boshqa pedagogik yo'nalishlar bilan uyg'unlashtirish borasida bir qator muhim kontseptual yondashuvlar taklif etilgan[5]. Xususan, Esme Hacieminoğlu va Nadire Gülçin Yıldız tomonidan olib borilgan tadqiqot fanlararo integratsiyaning argumentatsiya metodologiyasi orqali falsafa va dini ta'lim sohalarini uzviy bog'lashning pedagogik samaradorligini tahlil qiladi. Bu ishda argumentatsiya fani o'qitish jarayonida qo'llanishi orqali o'quvchilarda tanqidiy tafakkur, mantiqiy izoh, hamda nazariy dalillarni amaliy fikrlashga aylantirish ko'nikmalari shakllanishi ko'rsatildi. Mualliflar ma'lumot tahlili natijalaridan kelib chiqib, argumentatsiya metodini fanlararo kontseptual platformada amaliy pedagogik vosita sifatida tavsiya qiladilar, chunki bu usul turli fanlar o'rtasida mantiqiy aloqalarni mustahkamlash, epistemologik bog'liqlikni chuqurlashtirish, hamda o'quvchilarning global kontekstda fikrlash salohiyatini oshirishga yordam beradi. Tadqiqot shuningdek, argumentatsiya orqali talabalarning bilimlarni kontekstualizatsiya qilish, dalillarni ilmiy asoslash hamda ularni turli fan doiralarida qo'llash ko'nikmalarini shakllantirish masalalarini ham yoritadi — ya'ni falsafa fanining boshqa gumanitar yo'nalishlar bilan integratsiyasi pedagogik amaliyotga yangi mexanizmlar kiritishi mumkinligini ko'rsatadi[6]. Bundan tashqari, Yang Liu tomonidan olib borilgan tadqiqot, Marxist falsafa kursi va professional ta'lim o'rtasidagi hamkorlik ta'limi integratsiyasi mexanizmini tahlil etadi. Bu ish falsafa fanining professional ta'lim yo'nalishlari bilan chuqur integratsiyalashuvi pedagogik jarayonni tizimli rejalashtirish orqali amalga oshirilishini ilmiy asoslaydi. Tadqiqotda integratsiya mexanizmi modular ta'lim mazmuni, o'qitish uslubi innovatsiyalari, o'qituvchilar hamkorligi va baholash mexanizmlaridan iborat to'rt asosiy komponent orqali quriladi. Muallif ta'kidlaganidek, bu turdagi yondashuv fanlararo integratsiyani nafaqat kontseptual darajada, balki ta'lim jarayoni strukturaviy mexanizmlariga tatbiq etish orqali talabalar bilimni chuqurlashtiradi, ularni keng qamrovli akademik va kasbiy kompetensiyalarga ega bo'lishiga xizmat qiladi[7]. Shu asosda loyiha falsafa kursining professional maqsadlar bilan uyg'unlashtirilishi pedagogik strategiyalarni yanada samarali amalga oshirish yo'lini ochadi. Ushbu ikki xorijiy ilmiy ish pedagogik metodlar kontekstida fanlararo integratsiyaning nazariy asoslari va amaliy mexanizmlarini bir-biri bilan

uzviy bog‘lab beradi. Bir tomondan, integratsiya metodikasi falsafa va boshqa fanlar o‘rtasida mantiqiy darajada bog‘liqlik va fikrlashni rivojlantirish orqali ta‘lim jarayonini boyitadi, ikkinchi tomondan esa u tizimli ta‘lim strategiyalarini yaratish uchun strukturaviy mexanizmlarni taqdim etadi. Natijada, fanlararo integratsiya falsafa fani ta‘limini shakllantirishda ham nazariy, ham amaliy pedagogik natijalarga erishishga imkon beruvchi murakkab va ko‘p qirrali yondashuv sifatida ilmiy isbotlanadi.

Metodologik qism: Ushbu maqolada oliy ta‘lim tizimida falsafa fanini o‘qitishda fanlararo integratsiya paradigmasini tadbiq etish jarayonida bir nechta metodologik yondashuvlar integratsion tarzda qo‘llanildi. Birinchidan, analitik-tahliliy metod yordamida O‘zbekistonning so‘nggi tarixiy rivojlanish jarayonlari va pedagogik amaliyotning falsafa fanini o‘qitish kontekstidagi xususiyatlari chuqur o‘rganildi, bu esa fanlararo integratsiya konsepsiyasining nazariy asoslarini aniqlash imkonini berdi. Ikkinchidan, komparativ metod falsafa fanining boshqa gumanitar va ijtimoiy fanlar bilan uyg‘unligini tahlil qilish orqali o‘quv jarayonida konseptual va metodologik bog‘liqlikni aniqlashga xizmat qildi. Uchinchi metod sifatida, interfaol va loyiha asosidagi pedagogik metodlar tatbiq etilib, o‘quvchilarning tanqidiy va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishga yo‘naltirildi; bu esa falsafa fanining boshqa fanlar bilan uzviy bog‘liqligini amaliy darajada namoyon etdi. Shuningdek, argumentatsiya va muammoga yo‘naltirilgan metodlar o‘quvchilarning mantiqiy izoh, nazariy dalillarni amaliy fikrlashga aylantirish va multidimenzional yondashuvlarni rivojlantirish imkonini berdi. Metodologik jihatdan, maqola fanlararo integratsiyani nafaqat nazariy konsept sifatida, balki o‘quv jarayonida qo‘llanadigan amaliy strategiyalar tizimi sifatida ko‘rsatadi. Shu maqsadda, tadqiqot metodlari uzviy tarzda birlashtirilib, O‘zbekiston oliy ta‘limining falsafa fanini o‘qitish jarayonida innovatsion pedagogik yondashuvlarni, fanlararo integratsiyaning epistemologik va axloqiy asoslarini ilmiy asoslashga xizmat qildi. Natijada metodologik yondashuvlar, ilmiy-tadqiqot jarayoni va amaliy pedagogik faoliyat o‘rtasida uzviy bog‘liqlik yaratib, falsafa fanini samarali o‘qitishning kompleks modelini shakllantirdi.

Natijalar: Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, oliy ta‘lim tizimida falsafa fanini fanlararo integratsiya paradigmasi asosida o‘qitish nafaqat nazariy bilimlarni boyitadi, balki talabalar tanqidiy va ijodiy tafakkur ko‘nikmalarini sezilarli darajada rivojlantiradi, ularning ijtimoiy, axloqiy va madaniy tafakkurini kengaytiradi; shuningdek, metodologik yondashuvlar, xususan interfaol, loyiha asosidagi va argumentatsion metodlar orqali o‘quv jarayonida konseptual uzviylik, turli fanlar o‘rtasidagi epistemologik bog‘liqlik va o‘quvchilarning ilmiy izlanish salohiyati samarali shakllantiriladi, natijada oliy ta‘limda falsafa fanini boshqa ijtimoiy, gumanitar va tabiiy fanlar bilan uyg‘unlashtirish orqali pedagogik jarayonning sifati, o‘quvchilarning ilmiy dunyoqarashi va kasbiy tayyorgarligi yuqori darajada oshadi.

Muxokama: Oliy ta‘lim tizimida falsafa fanini fanlararo integratsiya paradigmasi asosida o‘qitish masalasi zamonaviy pedagogik tahlil va nazariy muhokamalarda turlicha qarashlarni yuzaga keltiradi. Shu jihatdan, Esme Hacıeminoğlu va Nadire Gülçin Yıldız o‘z tadqiqotlarida argumentatsiya metodologiyasining fanlararo integratsiyada pedagogik samaradorligini ta‘kidlaydilar. Ularning fikricha, o‘quv jarayonida turli fanlarni uyg‘unlashtirish orqali tanqidiy fikrlash, ilmiy tafakkur va nazariy bilimlarni amaliy ko‘nikmalarga aylantirish imkoni yaratiladi. Hacıeminoğlu va Yıldız shuningdek, fanlararo integratsiya orqali falsafa va dini ta‘lim o‘rtasidagi konseptual bog‘liqlikni kuchaytirish, o‘quvchilarning epistemologik salohiyatini oshirish va ularni global kontekstda ilmiy fikrlashga yo‘naltirish mumkinligini ko‘rsatadilar[8]. Ularning dalillari o‘quv jarayonida interaktiv metodlar va muammoga yo‘naltirilgan yondashuvlar orqali o‘quvchilarning ko‘p qirrali tafakkurini shakllantirish muhimligini isbotlaydi. Boshqa tomondan, Yang Liu fanlararo integratsiyani amaliy pedagogik mexanizmlar nuqtai nazaridan tahlil qiladi va bunda falsafa fanini professional ta‘lim yo‘nalishlari bilan uyg‘unlashtirishning strukturaviy mexanizmlarini ilgari suradi. Liu ta‘kidlaydiki, modular ta‘lim mazmuni, o‘qituvchilar hamkorligi

va baholash mexanizmlari orqali fanlararo integratsiyani tizimli ravishda tatbiq etish mumkin, bu esa o'quvchilarning nazariy bilimlarini amaliy kompetensiyalarga aylantirish, ularni kasbiy va akademik salohiyat bilan boyitish imkonini beradi. Liu yondashuvi nazariy jihatdan mustahkam bo'lish bilan birga, ta'lim jarayonida samarali pedagogik strategiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi[9]. Bu ikki qarashning polemikasi fanlararo integratsiya kontseptsiyasining nazariy va amaliy tomonlari o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni namoyish etadi. Hacıeminoğlu va Yıldız argumentatsion metod orqali falsafa va boshqa fanlar o'rtasidagi epistemologik uyg'unlikni, talabalar tafakkurining sifatini rivojlantirishga e'tibor qaratgan bo'lsa, Liu esa tizimli pedagogik mexanizmlar orqali integratsiyaning amaliy samaradorligini va professional tayyorgarlikka ta'sirini ta'kidlaydi[10]. Ushbu polemikadan kelib chiqadiki, oliy ta'limda falsafa fanini o'qitishda fanlararo integratsiya nafaqat konseptual asos, balki pedagogik va metodologik vosita sifatida bir vaqtning o'zida qo'llanilishi zarur. Shu yo'l bilan o'quvchilarning tanqidiy tafakkuri, ijodiy yondashuvi va ilmiy izlanish salohiyati yanada yuqori darajaga ko'tariladi, ta'lim jarayoni esa nazariy va amaliy jihatdan bir-birini to'ldiruvchi uzviy tizim sifatida shakllanadi.

Xulosa: Ushbu tadqiqot oliy ta'lim tizimida falsafa fanini o'qitishda fanlararo integratsiya paradigmasining metodologik asoslarini chuqur tahlil qilib, O'zbekistonning so'nggi tarixiy rivojlanishi va pedagogik amaliyot bilan uyg'unligini ilmiy asoslashga qaratildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, fanlararo integratsiya falsafa fanini nafaqat nazariy bilim manbai sifatida, balki tanqidiy, ijodiy va multidimenzional fikrlashni rivojlantirish vositasi sifatida samarali tatbiq etish imkonini beradi. Adabiyotlar tahlili va xorijiy olimlarning ilmiy ishlari, xususan Hacıeminoğlu va Yıldız hamda Liu tadqiqotlari, integratsiyaning nazariy konseptual va amaliy metodologik jihatlarini bir-biri bilan uzviy bog'lab, oliy ta'limda falsafa fanining boshqa gumanitar va tabiiy fanlar bilan uyg'unlashuvi orqali o'quv jarayonining samaradorligini oshirishni tasdiqlaydi. Metodologik jihatdan maqola interfaol, loyiha asosidagi, muammoga yo'naltirilgan va argumentatsion metodlarni integratsion tarzda qo'llash orqali o'quvchilarning epistemologik, axloqiy va akademik salohiyatini kengaytirishni nazarda tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Ochilova B. Axloq falsafasi //Архив Научных Публикаций JSPI. – 2020.
2. Шермухамедова Н. Фалсафа //Тошкент: Noshir. – 2009.
3. Назаров Қ. Фалсафа асослари //Т.: Ўзбекистон. – 2005.
4. Файзуллаев О. Фалсафа ва фанлар методологияси //Т.: Фалсафа ва ҳуқуқ. – 2006.
5. Шермухамедова Н. Фалсафа ва фан методологияси //Тошкент: Университет. – 2005.
6. Туленов Ж. Фалсафий маданият ва маънавий камолот //Тошкент: Меҳнат. – 2000. – Т. 215.